

De sociaal-politieke betekenis van de voorstellen van de Industriebond FNV

PROF. DR. A. PEPPER*

m.m.v. DRS. P. VAN DER REIJDEN**

Afgelopen zomer bracht de Industriebond FNV een notitie naar buiten over het middellange-termijnbeleid van de bond. Dit discussiestuk van het federatiebestuur zorgde voor grote opwinding onder de leden en ook buiten de eigen kring, met name omdat op het punt van de koopkrachthandhaving van een doorbraak in de arbeidsverhoudingen sprake zou zijn. Behalve over de koopkrachthandhaving bevatte de notitie echter ook belangwekkende opmerkingen over andere beleidsterreinen van de bond, die veel minder aandacht kregen. In dit artikel wordt de sociaal-politieke betekenis van de voorstellen van de Industriebond grondig geanalyseerd.

Inleiding

18 juli 1980. Zal deze datum een breuk markeren in de sociaal-politieke geschiedenis van ons land? Deze datering is namelijk meegegeven aan een notitie die — zoals dat heet — bij vriend en vijand voor veel opwinding heeft gezorgd. Wij doelen uiteraard op het stuk *Economische groei en werkgelegenheid: dóórmodderen of dúrven?*, dat door de Industriebond FNV 1) aan de openbaarheid is prijsgegeven. Deze notitie — in het vervolg kortheidshalve aangeduid met *DD* — heeft de status van bijlage (II) bij een document dat in nauwelijks vier bladzijden het waarom van de publikatie van *DD* nú belicht. In Bijlage I wordt een samenvatting gegeven van de nota over het middellange termijnbeleid *Verder kijken...* (in het vervolg afgekort met *VK*), die dit voorjaar verscheen 2).

Er is alle aanleiding om — na de eerste massale golf van reacties 3) op de *beide* nota's terug te komen. Opvallend is dat de aandacht zich in het algemeen heeft geconcentreerd op, en is teruggebracht tot, de bereidheid van de Industriebond (IB) om ten behoeve van de werkgelegenheid tijdelijk in (individuele) koopkracht terug te gaan (*DD*), en opeen andere kijk op het bedrijvenwerk in relatie tot de positie van de ondernemingsraad, die is ontleend aan *VK*. Maar er staat meer in deze nota's: *VK* telt ruim drie keer zo veel woorden als *DD* (12 blz.).

Naast deze inhoudelijke redenen, is er een nog belangrijker reden om de beleidsvoorstellen van de IB aan een nauwkeurige beschouwing te onderwerpen. Deze ligt níét in de eerste plaats in het feit dat de discussie in de eigen kring van de IB — én binnen de FNV — nog volop gaande is, níét in de omstandigheid dat voorzitter Groenevelt van de IB wetenschappers uitdrukkelijk uitnodigt aan die discussies deel te nemen 4), maar vooral in het feit dat de IB — met name de NVV-tak daarvan — de afgelopen tien jaar het sociaal-politieke klimaat in Nederland aanmerkelijk heeft beïnvloed.

Die laatste stelling behoeft nauwelijks enige toelichting. De voortrekkersrol van de IB (NVV) wordt allerwegen erkend maar ook zeer verschillend beoordeeld. De verscheping van de verhouding tussen werkgevers en werknemers is — naast de invloed van „externe” economische omstandigheden — vooral zelfstandig vormgegeven door de (maatschappij-)visie van de IB. In de praktijk van de arbeidsverhoudingen is hij o.m. de initiator van het bedrijvenwerk, dat een poging is de positie van de werknemers tegenover het management (onder-

nemers) te versterken. De IB heeft een belangrijke, zo niet beslissende rol gespeeld bij vele acties in de jaren zeventig, waarbij het in de Nederlandse verhoudingen stoffig geworden stakingswapen weer werd opgepoetst. Ten slotte noemen wij de rol die de IB bij de inkomensnivellering heeft gespeeld, waardoor begrippen als *aftopping*, *vloer*, *maximum*, *centen/procenten* tot onze sociaal-economische beleidsbagage zijn gaan behoren.

Niet alle acties waren succesvol. Zo heeft de IB zich op vele terreinen voor zaken ingezet, die stukliepen op het verzet van de werkgevers en/of de overheid. De meest recente voorbeelden daarvan zijn de arbeidstijdverkorting en de arbeidsplaatsenovereenkomsten; zo zijn nog wel meer voorbeelden te noemen. Maar zeker is dat de IB het sociaal-politiek klimaat aanzienlijk heeft beïnvloed. Over dat ondefinieerbare begrip klimaat spreekt Groenevelt met zo veel woorden wanneer hij stelt: „De vraag is hoe onze leden over onze ideeën denken, de politiek, de werkgevers, hoe de publieke opinie erop reageert. Als je het klimaat kent kun je ook eens kijken wat dat voor de

* Hoogleraar Sociaal-economisch beleid aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

** Stafmedewerker bij het Directoraat-generaal voor Sociale Voorzorgingen van het Ministerie van Sociale Zaken. Zijn bijdrage is op persoonlijke titel.

1) In feite is er sprake van twee bonden. In dit artikel zullen we het spraakgebruik volgen, dat kennelijk vooruitloopt op de volledige fusie van december a.s., en het enkelvoud gebruiken. Waar verwezen wordt naar het verleden van de Industriebond FNV hebben wij daar eigenlijk altijd de Industriebond NVV op het oog.

2) *Verder kijken...*, *Middellange termijnbeleid Industriebond FNV*, Amsterdam, maart 1980, en *Een beleid voor de tachtiger jaren*, Amsterdam, 18 juli 1980 met de bijlagen I: Samenvatting van de discussienota *Middellange termijnbeleid van maart 1980*, en II: *Economische groei en werkgelegenheid: dóórmodderen of dúrven?*; In dit artikel zijn de verwijzingen naar deze twee nota's in de tekst verwerkt.

3) Met de verwijzing naar artikelen die in de persdocumentatie van b.v. het Ministerie van Sociale Zaken en de Sociaal-Economische Raad zijn terug te vinden, zouden bladzijden gevuld kunnen worden. Al hebben wij de meeste commentaren en beschouwingen onder ogen gehad, zullen wij slechts bij uitzondering naar artikelen in dag- en weekbladen verwijzen.

4) In het verleden niet het sterkste punt van Groenevelt, al geven wij toe dat er knap irriterende, wat wereldvreemde, personen tussen zitten. Het is duidelijk dat wij ons niet tot die categorie rekenen. Zie *NRC Handelsblad*, 26 juli 1980.

invulling gaat betekenen. Wellicht worden in die discussie nieuwe initiatieven geboren" 5).

De vraag die wij willen behandelen is of de IB met zijn beide nota's — evenals dat met eerdere nota's is gebeurd (*Fijn is anders!* en *Breien met een rooie draad*) 6) — het sociaal-politieke klimaat wil veranderen, en in welke richting. In welk opzicht geven de nota's aanleiding om te veronderstellen — op vele plaatsen reeds geuit — dat er van een wezenlijke beleidsomgeving sprake is. Aanknopingspunten hiervoor zijn — naast de toonzetting van de nota's — de opvattingen over het huidige maatschappelijke bestel (orde) en de wijze waarop de relatie met de werkgevers én de politiek (overheid) wordt gezien. De reacties — in algemene zin — van deze andere „partijen" in het sociaal-economische veld bepalen mede het klimaat waarin de voorstellen ter discussie kunnen worden gesteld.

Er dient ook een inhoudelijke beoordeling van de voorstellen zelf te worden gegeven. Die beoordeling is nodig om vast te stellen of de IB vooral heeft gemikt op een klimaatverandering, dan wel dat hij de voorstellen tevens vatbaar acht voor realisering. In het bijzonder op dit laatste punt zullen wij de voorstellen kritisch wegen. In het geval namelijk dat mocht blijken dat de voorstellen — b.v. vanwege inconsistentie, maatschappelijke tegenstand of onuitgewerktheid — moeilijk te verwezenlijken zijn, nemen wij aan dat de IB vooral een sociaal-politieke klimaatverandering heeft willen bewerkstelligen. Dat wil dus zeggen dat de voorstellen — in de feitelijke opstelling van de IB — niet de status hebben van „spijkerharde" voorwaarden. Daarbij vinden wij steun in het verleden van de IB, waarin vele voorstellen die om een of andere reden niet realiseerbaar bleken toch een grote invloed hadden op het sociaal-politieke klimaat, omdat zij afkomstig waren van de IB.

Wij kunnen nu reeds vaststellen dat de IB er opnieuw in is geslaagd een heftige discussie — binnen en buiten de eigen kring — op te roepen met zijn nota's. De reacties lopen uiteen van verketting tot omarming, zij het dat het publiek dat de onderscheiden reacties vertoont aanmerkelijk van samenstelling is gewijzigd. In onze analyse zo nauw mogelijk aansluiting zoekend bij de nota's menen wij dat — in samenhang met de voorstellen — het sociaal-politieke klimaat wordt bepaald door:

- a. *de economische omstandigheden*. Hieraan ligt de eenvoudige gedachte ten grondslag dat belangrijke wijzigingen in de economische omstandigheden op zich zelf reeds een voldoende aanleiding kunnen zijn voor een koerswijziging;
- b. *de verhouding tot de politiek (overheid)*. Op verschillende plaatsen wordt in de nota's ingegaan op de plaats en taak van de overheid in het sociaal-economisch bestel en worden aan de overheid (politiek) bepaalde eisen/vragen gesteld. Kan en wil de overheid daaraan tegemoet komen?
- c. *de verhouding tot de werkgevers*. Ook de werkgevers — de natuurlijke tegenspelers van de vakbeweging — krijgen uiteraard een rol toebedeeld in de plannen/voorstellen van de IB. Hoe zullen en kunnen zij zich opstellen?
- d. *de zeggenschap van de werknemers (leden) in bond en bedrijf*. Veel van de wel of niet uitgesproken doelstellingen van de IB zijn mede afhankelijk van de vraag of de leden de beleidsverandering zullen aanvaarden. Hoe staat het met die zeggenschap binnen de bond en welke opstelling kiezen de leden in de onderneming met betrekking tot de vorm van beïnvloeding (medeverantwoordelijkheid) van het ondernemingsbeleid (de verhouding ondernemingsraad — bedrijvenwerk);
- e. *de verhoudingen binnen de FNV*. De mate waarin de IB er in slaagt een sociaal-politieke klimaat- en beleidswijziging te bewerkstelligen is in hoge mate afhankelijk van de opstelling van andere bij de FNV aangesloten bonden. Wat is op de door de IB aangedragen punten van de overige FNV-bonden te verwachten?

De behandeling van de bovengenoemde punten moet in dit kader beknopt blijven. Niet alle in de nota's aangeroerde onderwerpen kunnen aan de orde komen, terwijl op sommige weer wat uitvoeriger wordt ingegaan dan op andere. Het is in dit verband goed in herinnering te roepen dat de nota voor de middellange termijn — *VK* — een scala aan onderwerpen behandelt, zoals de organisatievorm van de bond, taak en werkterrein van de vakbeweging, een schets van de economische situatie zoals die na 1970 is gegroeid, een toespitsing op de economische situatie in de industrie, en de taakuitoefening van de bezoldigde bestuurders in relatie tot de ondernemingsraad en het bedrijvenwerk. Deze nota vormt — met de wijzigingsvoorstellen die uit de aan de gang zijnde discussies zullen voortvloeien — onderwerp van bespreking op het fusiecongres van 16 en 17 december a.s., waarbij de IB NVV en de IB NKV volledig in elkaar opgaan.

De nota *DD* gaat b.v. niet in op alle onderwerpen die in *VK* aan de orde zijn, al wordt dit wel gesuggereerd door de zinsnede: „Wij hebben dat middellange termijnbeleid in deze notitie toegelicht aan de hand van een aantal actuele gebeurtenissen waarvan wij het verdere verloop niet in eigen handen hebben" (*DD*, blz. 12). Het is daarom interessant om de twee nota's met elkaar te vergelijken, o.m. om te zien waar de gesuggereerde samenhang 7) wél aanwezig is en waar deze door de actualiteit „verloren" is gegaan. Een enkele keer zal ook teruggegrepen worden op vroegere publicaties van de IB. De onderwerpen die in *DD* worden behandeld, zijn:

- de dreiging van een centraal geleide loonpolitiek;
- het verband tussen economische groei, koopkracht en werkgelegenheid;
- het advies van de WRR over de toekomst van de industrie in Nederland;
- de noodzaak van een breed politiek draagvlak voor een goed werkgelegenheidsbeleid.

Ten slotte nog een opmerking van algemene aard. Voor zover taalgebruik een aanwijzing vormt voor de aard en stijl van het beleid is het, voor wie lezen kan, overduidelijk dat er van een aanzienlijke koerswijziging sprake is. Dat is niet moeilijk aan te tonen, maar zou te veel ruimte vragen. Het uitleggerige, geharnaste mobilisatiejargon heeft plaatsgemaakt voor een woordgebruik dat naast een „begripvolle" toonzetting de belerende taal vertegenwoordigt die ontstaat wanneer bezoldigde vakbondsbestuurders de hand van de macro-econoom vastpakken om zich een beeld van de economische werkelijkheid te vormen.

Economische omstandigheden en economische analyse

Men hoeft geen marxist te zijn om de stelling te onderschrijven dat de feitelijke economische omstandigheden én ontwikkeling een grote, zo niet beslissende invloed hebben op de opstelling van partijen in het sociaal-economische veld. Economische (on)mogelijkheden bepalen in hoge mate de speelruimte van overheid, werkgevers en werknemers. De versnelde aanpassing die het Nederlandse loonniveau na 1964 aan dat van omringende landen te zien heeft gegeven, kon worden gefinancierd uit de stevige winstpositie die de ondernemingen in de periode van beheerste loonontwikkeling hadden opgebouwd. In de jaren zeventig hebben de werkgevers zich beijverd — overigens zonder veel succes — om de loonontwikkeling enigermate af te remmen ten behoeve van

5) *NRC Handelsblad*, 26 juli 1980.

6) Respectievelijk verschenen in 1976 en 1977.

7) Zie ook *Een beleid voor de tachtiger jaren*, blz. 3.

de verbetering van de rendementspositie van bedrijven (particuliere sector) 8).

Vooropgesteld dat de IB eerder blijkt heeft gegeven dat men medeverantwoordelijkheid wil dragen voor de ontwikkeling van de werkgelegenheid, is niet eerder zó duidelijk als in *VK* plaats ingeruimd voor de werkgelegenheidsontwikkeling 9). Werd vroeger herhaaldelijk verwezen naar het karakter van de maatschappelijke orde, die het onmogelijk maakte om op zich zelf redelijke materiële eisen ingewilligd te zien („het geld is er wel”), nu wordt onverbloemd gekozen voor wat sommigen een realistische, anderen een ondogmatische analyse van de economische situatie zouden noemen. Een aanwijzing voor het belang dat aan de economische omstandigheden wordt gehecht is reeds te vinden in het aandeel van die beschouwingen in beide nota's. In *VK* beslaat dit gedeelte bijna de helft van de tekst, in de actuele toelichting — *DD* — is dat meer dan één derde.

Belangrijker is wat er over de economische ontwikkelingen zelf wordt geschreven. De vrij algemeen aanvaarde — en hier derhalve niet te noemen — oorzaken van de teruggang in de economische groei vinden wij uitvoerig terug in *VK* (*VK*, blz. 10-20). Wij lichten er een aantal opvallende punten uit. In de eerste plaats wordt de economische omslag gedateerd op „omstreeks 1970” (*VK*, blz. 11), waarna vervolgens de bekende oorzaken worden opgesomd. In de tweede plaats wordt een opvallende nadruk gelegd op de afhankelijkheid van de Nederlandse economie van het buitenland, waardoor de nota op dit punt een wat „hulpeloze” indruk achterlaat. In de derde plaats valt op dat van een voorkeur voor de collectieve sector geen sprake is, maar dat zowel de collectieve als de particuliere sector moeten worden getoetst aan doelmatigheid en zinvolheid. Zo wordt het gezegd:

„Wij hebben dus geen norm voor de totaliteit van de collectieve sector. Wij zijn noch voorstander van een groei van de collectieve sector, noch staan wij op een vermindering daarvan. (...) Om het eens anders te zeggen: wij vinden dat voor de collectieve en voor de zgn. particuliere sector dezelfde normen gelden; de productie moet zich beperken tot maatschappelijk nuttig te achten goederen en diensten en die productie moet zo doelmatig mogelijk, d.w.z. zonder verspillingen, plaatsvinden” (*VK*, blz. 14, 15).

De toespitsing op het eigen werkterrein van de IB — de industriële sector — leidt tot de vaststelling dat sinds 1973 150.000 arbeidsplaatsen zijn verdwenen en tot de opvatting dat de industriële werkgelegenheid van „fundamentele betekenis” (*VK*, blz. 19) is voor de welvaart en het welzijn van ons land. Het is duidelijk dat door het proces van deïndustrialisatie de positie van de IB op langere termijn wordt bedreigd, en inmiddels al heeft geleid tot een stagnatie in de kwaliteit en kwantiteit van het ledenbestand. Vele leden zijn óók door de teruglopende werkgelegenheid van de ledenlijst afgevoerd, andere hebben een veiliger soort werkgelegenheid (de collectieve sector) gevonden.

Over het punt dat de laatste maanden zo sterk in discussie is geweest: het wel of niet handhaven van de koopkracht, is *VK* (maart 1980!) heel duidelijk. Er staat:

„koopkrachthandhaving zal èn uit sociale overwegingen èn om het verder inzakken van de economie te voorkomen bovenaan het eisenpakket blijven staan; de mogelijkheden om daarbovenuit een wezenlijke koopkrachtverbetering voor iederéén te boeken worden in belangrijke mate beperkt door de ontwikkeling van de wereldhandel (...)” (*VK*, blz. 17).

Uit deze passage blijkt de eerder vermelde afhankelijkheid van krachten „waarvan wij het verdere verloop niet in eigen handen hebben” (*DD*, blz. 12). Voorts is duidelijk dat de IB geen hoge verwachtingen heeft — voor de afzienbare termijn — van een substantieel herstel van de economische groei. Koopkrachthandhaving wordt bepleit om verder inzakken van de groei te voorkomen, m.a.w. om redenen van macro-economisch conjunctuurbeleid.

Interessant is nu dat slechts enkele maanden na de verschijning van de middellange-termijnnota het punt van de koopkrachthandhaving als eerste prioriteit wordt losgelaten.

Daarvoor wordt in *DD* onder het hoofdje „Economische groei, koopkracht en werkgelegenheid” een opmerkelijk betoog opgebouwd. Afgezien van opmerkingen over geleide loonpolitiek en sectorstructuurbeleid die analytisch hierin niet thuishoren, wordt nu „de doelstelling van volledige en volwaardige werkgelegenheid bovenaan gezet” (*DD*, blz. 3). Daarvoor wordt een redenering opgezet die in *VK* niet is terug te vinden. Ging men in *VK* nog uit van (individuele) koopkrachthandhaving, nu wordt de werkgelegenheid aangewezen als hét middel om de koopkracht te handhaven, maar dan door gebruik te maken van een meer collectief getint koopkrachtbegrip (*DD*, blz. 4-6). In kort bestek komt de redenering hierop neer: het verder teruglopen van de werkgelegenheid doet het beslag van de collectieve sector (sociale zekerheid) toenemen. Werken zullen die verzwaaring terugvinden in verhoogde premies — in feite ook koopkrachtverlies, als deze door looneisen niet worden gecompenseerd — en zij die uit het arbeidsproces worden gestoten zijn aangewezen op de in vergelijking met hun loon aanmerkelijk lagere uitkeringen. Deze neerwaartse spiraal kan slechts worden omgebogen door tijdelijk voor de werkenden een (individueel) koopkrachtverlies te aanvaarden, waardoor meer mensen aan werk geholpen kunnen worden, dan wel hun werk behouden, en minder mensen een beroep hoeven te doen op de sociale zekerheid (lagere premies), met als gevolg dat al met al de *totale* koopkracht beter kan worden gehandhaafd.

De leden wordt in krachtige bewoordingen voorgeladen dat een ander beleid — wij moeten aannemen ook dat wat is terug te vinden in *VK*, nl. prioriteit voor individuele koopkrachthandhaving — het land in onoverkomelijke financiële problemen zal storten. Opgemerkt wordt:

„Het is een misverstand te menen dat er in de huidige maatschappij geen mogelijkheden voor een goed werkgelegenheidsbeleid zouden zijn, zoals het ook een misverstand is te menen dat zo'n beleid vorm en inhoud kan worden gegeven *zonder de financieringsparagraaf ervan in te vullen*” (onze cursivering, P/vdR, *DD*, blz. 4).

En passant wordt nogal duidelijk afstand genomen van het vroeger — en recent (*VK*) — door de IB gevoerde beleid, getuige de volgende opmerkingen:

„Er dreigt nog een vroegere fout herhaald te worden in de discussie, n.l. dat de materiële (financiële) kanten van de situatie teveel aandacht krijgen (...) de nationale boekhouding van 1980 en de koopkracht van 1980 krijgen te veel aandacht in vergelijking tot de kwaliteit van onze toekomstige samenleving (...) Niet ten onrechte wordt wel gesteld dat het handhaven van de koopkracht nodig is om voor de werkgelegenheid een „bodem in de markt” te leggen. Onder zekere voorwaarden is dat juist. Maar het gaat bij die bodem wel om het totaal van de nationale bestedingen en niet om het vrij besteedbaar inkomen van een in omvang dalend aantal werknemers. Men beschermt de koopkracht van die werknemers niet *door daarover onjuiste verhalen op te hangen*” (onze cursivering P/vdR, *DD*, blz. 5/6).

Het is — gelet op het bovenstaande — niet zo verwonderlijk dat er veel beroering is ontstaan over de actualisering in

8) Voor een overzicht van de context waarin de arbeidsverhoudingen zich de afgelopen tien jaar hebben ontwikkeld, zie Bram Peper, Coöperatie, conflict en coalitie, *ESB*, 19-26 december 1979, blz. 1359-1372; een voortreffelijk artikel waarin de constanten in de arbeidsverhoudingen aan bod komen is dat van A.W.M. Teulings, Corporatieve tendenties in de Nederlandse arbeidsverhoudingen, *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen*, jg. 25, nr. 1, januari/maart 1980, blz. 3-22.

9) Zie b.v. *Vijf jaar voor kwaliteit*, Amsterdam, 1976, m.n. blz. 9, en de gewijzigde versie die onder de titel *Discussiebrochure, 5 jaar voor kwaliteit*, Amsterdam, 1978, m.n. blz. 10, is verschenen. Het zou overigens interessant zijn in te gaan op de wijzigingen die ondertussen zijn aangebracht. Omwille van de ruimte zullen wij dat niet doen. Het al eerder genoemd hebben van de prioriteit werkgelegenheid is op zich zelf niet voldoende voor het vaststellen van een consistent beleid. Nooit eerder dan in *DD* zijn zo duidelijk — en voor het eerst in deze omvang — hieruit de consequenties getrokken. Wij zijn het daarom ook niet eens met Frans Leijnse die — in een overigens interessante analyse — op dit punt niet van een ommezwaai spreekt. Zie *de Volkskrant*, 30 september 1980, blz. 15.

DD. Zelfs als men vaststelt dat in *VK* (blz. 15, 17, 20) de IB rekening heeft gehouden met de mogelijkheid van teruggang in koopkracht op grond van het op zich zelf juiste inzicht dat de Nederlandse economie in beslissende mate afhankelijk is van het buitenland, dan is de verruiming van het koopkrachtbegrip — en de redenering die daaraan ten grondslag ligt — een volstrekt nieuw element dat in de discussie is gebracht. Men vraagt zich dan wel af waarom het economisch denken dat in *DD* is terug te vinden, niet is opgenomen in het middellange-termijnbeleid, waarin het eerder zou thuishoren. Hebben er in een aantal maanden dan zo veel onvoorzienbare economische veranderingen plaatsgevonden? Of moeten wij concluderen dat het bewustzijn van de benarde economische situatie snel is aangescherpt, mede onder invloed van het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid over de positie van de industriële sector, waaraan in *DD* een apart hoofdstuk wordt gewijd.

Is op dit punt van een plotselinge omslag sprake, niet minder ingrijpend is het feit dat de IB in zijn economisch denken (opstelling) afstand neemt van de wijze van zien en handelen die zijn beleid in de jaren zeventig heeft getekend. De IB heeft zich in zijn beleid (snota's) nooit erg veel gelegen laten liggen aan het gangbare economische denken en de heersende economische omstandigheden. Voor zover dat wel het geval was, werden deze gekoppeld aan een maatschappelijk bestel, waarvoor op zijn hoogst een rand-verantwoordelijkheid werd aanvaard (10). Bijna haaks hierop staat het denken in *VK* en *DD*, dat zich veel nadrukkelijker binnen de vigerende maatschappelijke orde beweegt („binnenordelijk denken”) en waardoor ook aan economische feiten en bekende economische inzichten alle ruimte wordt gegeven. De IB is duidelijk „bescheidener” geworden.

In dit verband is het opvallend dat in *VK* de omslag in de economische groei wordt gedateerd op omstreeks 1970, dezelfde tijd die als startdatum geldt voor een activistische, polariserende en politiserende opstelling van de IB, tegenover de overheid maar vooral tegenover de werkgevers. Het „buitenordelijke denken” komt op gang op het moment dat de economische omstandigheden verslechteren. Daartussen kan uiteraard — bewust of onbewust (in termen van beleid) — verband bestaan. Maar daardoor is het juist zo verrassend dat tien jaar na datum moet worden erkend dat de in het verleden ingeslagen weg niet meer de juiste is. Dan zien wij even af van de verbale „ideologische” hoogstandjes die ook in de recente nota's hier en daar wel zijn aan te wijzen, om de overgang van oud naar nieuw beleid optisch (voor de leden!) niet zo groot te doen schijnen (*VK*, blz. 2, 7). Elke tegenwerping die ertoe strekt om aan te tonen dat er „eigenlijk” van de bond weinig is veranderd qua doelstellingen en middelen, is niet meer vol te houden. Wij-zijn-nog-steds-de-bond-van-Fijn-is-anders, is verleden tijd.

Nadat deze belangrijke koerswijziging is vastgesteld, valt voorts niet aan de conclusie te ontkomen dat het vooral de verslechterende economische omstandigheden — met name na de oliecrisis (1973) — zijn geweest die hierop uiteindelijk een beslissende invloed hebben uitgeoefend. De gevolgen hiervan voor de meest geteisterde sector — de industrie — hebben ook de bewegingsruimte van de IB danig aangetast. Dat daaruit nu de consequenties worden getrokken — volgens velen (ook binnen de IB) té laat —, brengt ons naar de gedachten die de IB — afgezien van de koopkracht — heeft ontwikkeld om uit de impasse te geraken.

Verhouding tot de politiek (overheid)

In de afgelopen tien jaar is de IB herhaaldelijk in conflict gekomen met de overheid (regering), onafhankelijk van de politieke signatuur van het zittende kabinet. Weliswaar was de verhouding tot het kabinet-Den Uyl vriendelijker, maar ook dat kabinet is herhaaldelijk op niet mis te verstane wijze gekapitteld over zijn beleid. Vooral wanneer de overheid van plan is tussenbeide te komen in de loonvorming — Wet op de

loonvorming, loonmaatregelen — dan loopt de IB voorop in het protest tegen de aanslag op de onderhandelingsvrijheid van de vakbeweging. De laatste keer was dat in maart jl. nog het geval!

Die opstelling is overigens het gevolg van de overtuiging dat in ons maatschappelijk bestel het parlement — ook wanneer het het sociaal-economisch beleid (inclusief arbeidsvoorwaarden) betreft — het laatste woord dient te hebben. Maar voor het zover is, hebben pressiegroepen het recht om de besluitvorming van regering en parlement onder druk te zetten. De twijfel die er in sommige kringen wel is geuit of de IB het wel zo nauw neemt met de parlementaire democratie — een twijfel die wij overigens nooit hebben gehad — is wellicht aanleiding geweest om in *VK* uitvoerig op dit vraagstuk in te gaan. (*VK*, blz. 7-9).

In *VK* maakt de IB nog eens duidelijk dat hij een voorstander is van de parlementaire democratie, dat hij de parlementaire democratie wil versterken, opdat „de overheid zich een zelfstandiger positie veroveret in de economische besluitvorming” (*VK*, blz. 9). De parlementaire democratie zou in de opvatting van de IB een richtinggevende en doorslaggevende rol moeten spelen in die besluitvorming, een situatie waarvan wij nog „verwijderd” zijn (*VK*, blz. 9). Het feit dat de huidige samenleving nog wordt beheerst door groepsbelangen, is geen reden om niet „de parlementaire democratie te versterken (. . .), integendeel” (*VK*, blz. 9). De IB komt zelfs tot de opmerkelijke uitspraak dat om de parlementaire democratie (overheid) te versterken, deze grenzen mag stellen aan het gedrag van pressiegroepen. Het staat er zo:

„Het is daarvoor noodzakelijk dat ze randvoorwaarden stelt aan het gedrag van de maatschappelijke groeperingen en hun pressiegroepen, dus ook aan ons (onze cursivering, P/vdR, *VK*, blz. 9).

Vervolgens wordt echter een merkwaardige „sprong” in de gedachtengang gemaakt. Na eerst te hebben vastgesteld dat er een scherp onderscheid moet worden gemaakt tussen „onze instelling ten opzichte van de parlementaire democratie” en „onze kritiek op het doen en laten van de overheid” (*VK*, blz. 9), wordt het volgende gesteld:

„Maar als het parlement op vermindering van de democratie aankoerst en onze autonomie aantast bijvoorbeeld door een centrale loonbeheersing of door een beperking van het stakingsrecht, terwijl de economische kernbeslissingen, dat zijn de beslissingen over de investeringen en over de aard en de richting van de technologische ontwikkeling, bij andere belangengroeperingen worden gelaten, zullen wij verzet bieden” (*VK*, blz. 9).

Hier worden twee zaken door elkaar gehaald en op een merkwaardige manier met elkaar verbonden. Aan de ene kant houdt men een pleidooi voor de werking en verdediging van grondrechten, waaronder de vrijheid van vereniging en het stakingsrecht worden begrepen. Aan de andere kant wordt het oordeel over het feitelijke optreden van de overheid (parlement) afhankelijk gemaakt van vorderingen die worden gemaakt in de richting van een meer doorslaggevende rol bij de economische besluitvorming. Terwijl eerder in *VK* duidelijk wordt gemaakt dat de mogelijkheden — ook voor de overheid — om het van buitenlandse invloeden afhankelijke economische proces ingrijpend te beïnvloeden, gering zijn. In welke omstandigheden mag de overheid wel of geen randvoorwaarden stellen aan het gedrag van pressiegroepen, „dus ook aan ons”? Onduidelijk blijft wat in dit verband wordt bedoeld met randvoorwaarden. Uit de praktijk van de arbeidsverhoudingen blijkt overigens dat de IB — in zijn goede democratisch-socialistische traditie — zich neerlegt bij besluiten die door het parlement zijn genomen.

Moet bovengenoemde inconsistentie in het denken over de relatie tot de overheid (politiek) als een „opstapje” beschouwd worden voor wat er over de geleide loonpolitiek in *DD* wordt

10) Zie b.v. *Fijn is anders*, blz. 23; vgl. ook de *Uitgangspunten* die op het congres van 1975 (4 juni) — op basis van genoemde brochure — zijn vastgesteld.

gezegd? Of is dat laatste een gevolg van die inconsistentie? Door een paragraaf uit *DD* de titel De dreiging van een centraal geleide loonpolitiek te geven, lijkt de IB zich al verzoend te hebben met het feit dat wanneer de voorgestelde beleidswijziging niet door de leden wordt gevolgd, geleide loonpolitiek onvermijdelijk is. En dat terwijl in *VK*, zoals wij hebben gezien, nog verzet in het vooruitzicht wordt gesteld wanneer de overheid „onze autonomie aantast” en daarmee „op vermindering van de democratie aankoerst”. Trouwens, de stakingsacties van de FNV in het afgelopen voorjaar, met de IB voorop, waren gericht tegen de aantasting van de vakbondsvrijheid die in (opeenvolgende?) loonmaatregelen ligt besloten. En nog geen vier maanden daarna wordt met dit ingrijpen niet alleen opnieuw rekening gehouden, maar in uiterst rustige taal gezegd dat geleide loonpolitiek niet gewenst is omdat zij meer schade oplevert dan nut afwerpt (*DD*, blz. 2). Er worden in deze „actualisering” geen acties in het vooruitzicht gesteld. Het kan verkeren!

De dreiging van de centraal geleide loonpolitiek wordt aangegrepen om de leden erop te wijzen dat koopkrachtdaling ten behoeve van volledige en volwaardige werkgelegenheid de geleide loonpolitiek buiten de deur kan houden. Deze zou nú veel funester zijn voor de ontwikkeling van het vakbondswerk dan in de periode waarin die politiek werd gevoerd (1945–1963). Was er toen nauwelijks vrijheid van onderhandeling op sector- en bedrijfsniveau, daartegenover stond een „stevige onderhandelingspositie” op centraal niveau. Een geleide loonpolitiek nieuwe stijl zou het werk aan de voet — de z.g. kleinere collectiviteiten (bedrijfs- en afdelingsniveau, specifieke groepen) — aantasten en daardoor voor het gedifferentieerde en op verdere differentiatie gerichte beleid van de IB veel funester zijn. Deze uitwerking alleen al lijkt op een capitulatie-op-voorhand 11).

Vervolgens wordt niet ten onrechte in *DD* opgemerkt dat de keuze voor werkgelegenheid het eigen pleidooi tegen een centraal geleide loonpolitiek lijkt te verzwakken (*DD*, blz. 3). Want hadden niet zo vele anderen de loonkosten al jaren aangewezen als de grote boosdoener? En had niet de IB deze opvatting steeds afgewezen, onlangs nog in *VK* (blz. 12). Het bestuur van de IB acht het inmiddels wel nodig om in *DD* te zeggen dat „óók onder vakbondsleden, twijfel is blijven bestaan aan onze afwijzing van de redenering dat de daling van de werkgelegenheid op eenvoudige wijze aan een te hoge loonstijging zou moeten worden toegeschreven” (onze cursiveringen, P/vdR, *DD*, blz. 3). Vervolgens wordt weer een merkwaardige „sprong” in de redenering gemaakt. Het gerichte sectorstructuurbeleid — waarover later meer — wordt opgevoerd als hét middel om aan dit dilemma te ontsnappen (*DD*, blz. 3). Naar ons oordeel heeft dat maar heel weinig te maken met de relatie werkgelegenheid, loonkosten en koopkracht. Het lijkt er veel op dat men verstrikt is geraakt in de eigen redenering.

Sector structuurbeleid

Omdat zowel in *VK* als in *DD* het sectorstructuurbeleid een belangrijke rol krijgt toebedeeld om uit de sociaal-economische impasse (vooral m.b.t. de werkgelegenheid) te komen, zullen wij daaraan apart aandacht besteden. Over dit onderwerp worden overigens weinig verhelderende uitspraken gedaan. De IB neemt duidelijk afstand van het tot op heden onder deze naam gevoerde beleid, dat — zoals bekend — nog nauwelijks van de grond is gekomen (*VK*, blz. 16, *DD*, blz. 8). Het is een beetje redden wat er te redden valt, zonder dat de geldschietende overheid veel voorwaarden stelt, al is de regering Van Agt op dit punt wat „strenger”. Tripartite herstructureringsmaatschappijen lijden een kwijnend of onopgemerkt bestaan. Zoals in *VK* wordt gezegd: „Wij kunnen (...) nog steeds niet zeggen dat er een sectorstructuurbeleid is” (*VK*, blz. 16). Ook wordt gesteld dat op dit punt de doelstellingen van de vakbeweging gerealiseerd moeten worden „in rechtstreekse onderhandelingen met de ondernemers. (...) De eigenlijke herstructurering zien wij meer als een zaak

tussen de ondernemers en de overheid waarvoor wij geen verantwoordelijkheid kunnen aanvaarden” (onze cursivering, P/vdR, *VK*, blz. 16). In rechtstreekse onderhandelingen met de werkgevers kan de vakbeweging proberen arbeidsplaatsen-overeenkomsten af te sluiten.

In de actualisering in *DD* wordt met instemming het rapport van de WWR begroet. De IB deelt de opvatting van de WWR dat de verantwoordelijkheid voor het sectorstructuurbeleid ondubbelzinnig aan de overheid moet worden gelaten. De IB is het eens met de afwijzing van tripartite overlegstructuren, zoals de NEHEM, de beleidscommissie scheepsbouw en soortgelijke organen in textiel- en confectie-industrie (*DD*, blz. 8). In het sectorstructuurbeleid, zoals de IB en de WRR dat voorstaan, moet worden gekozen „welke bedrijven en bedrijfstakken verder moeten worden ontwikkeld en welke niet” (*DD*, blz. 8). Daaraan wil de IB niet meedoen, en is met de WRR van mening „dat in zulke gevallen de vakbonden voorrang moeten geven aan hun taak van belangenbehartiging voor de betrokken werknemers” (*DD*, blz. 8). De IB wenst — begrijpelijk — geen verantwoordelijkheid te dragen voor het uitkiezen van bedrijven en/of bedrijfstakken die moeten inkrimpen of verdwijnen. „Wij althans bedanken daarvoor feestelijk” (*DD*, blz. 8).

Na deze uitspraak, wordt een nieuwe constructie ten tonele gevoerd waarin de IB weer wél verantwoordelijkheid wil nemen, nota bene te zamen met werkgevers en overheid. Dat is de figuur van de z.g. *overeenkomst*, waarvan de uitwerking vóór het fusiecongres van december in het vooruitzicht wordt gesteld. Werd in *VK* de gehele verantwoordelijkheid nog toegeschoven aan de overheid en in *DD* bestaande constructies afgewezen, nu wordt de in het geheel niet uitgewerkte figuur van de overeenkomst opgevoerd, waarin de omtrekken van een „contract” tussen overheid, werkgevers en werknemers vallen te ontwaren. Want de WWR vergist zich als hij denkt, dat de vakbonden buiten elke verantwoordelijkheid voor het sectorstructuurbeleid kunnen blijven” (*DD*, blz. 9). Er moet „van drie kanten „ja” (worden) gezegd tegen de verplichtingen die dat beleid meebrengt”, en wel:

- „— door de overheid tegen het dragen van de verantwoordelijkheid voor de doelstellingen en de controle op de naleving van de maatregelen;
- door de werkgevers tegen de verplichtingen jegens overheid en werknemers die uit de geboden faciliteiten voortvloeien;
- door de vakbeweging tegen de consequenties die uit de financiering van het beleid voortvloeien voor hun arbeidsvoorwaardenbeleid” (*DD*, blz. 9).

Het valt niet in te zien dat, wanneer tripartite constructies niet werkbaar en doelmatig zijn gebleken, dit wel het geval zou zijn bij overeenkomsten waarbij dezelfde partijen zijn betrokken. De oorzaken van het niet functioneren van het sectorstructuurbeleid worden niet weggenomen door overeenkomsten, die vanwege hun verplichtende karakter een zodanige betrokkenheid en gerichtheid op elkaar impliceren, dat het resultaat zou gaan lijken op een nog niet eerder in dit land vertoonde corporatistische maatschappij onder straffe leiding van de overheid 12). De afstand tot de bestaande werkelijkheid is zo groot dat deze ook op middellange termijn niet te overbruggen zal zijn.

Verhouding tot politieke partijen

De IB heeft er in de jaren zeventig blijk van gegeven zonodig duidelijk partij te willen kiezen. In nauwelijks verholde vorm werd een voorkeur uitgesproken — soms in de vorm van een „stemadvies” voor progressieve politiek. Daarbij

11) Ook op het punt van de geleide loonpolitiek is het betoog niet consistent. Wordt op de ene plaats gezegd dat tijdens de bekende geleide loonpolitiek de vakbeweging op centraal niveau „een stevige onderhandelingspositie kreeg” (*DD*, blz. 1), enkele bladzijden verder (*DD*, blz. 5) wordt gesteld dat de „fout van de vroegere geleide loonpolitiek was (...) dat de vakbeweging monddood werd gemaakt”.

had men bepaald niet het oog op partijen als het CDA en de VVD. Zijn voorzitter, Groenevelt, heeft zich herhaaldelijk uitgesproken voor progressieve meerderheidsvorming en tegen de opnemng van het CDA in een kabinet, omdat daarmee de doelstellingen van de IB niet werden gediend 13). Dit zijn bekende feiten, evenals het feit dat de IB dit alles wil verwezenlijken binnen de parlementaire democratie.

In de nota over de middellange termijn is ook op dit punt sprake van een duidelijke koerswijziging (VK, blz. 24). De opstelling kan het beste worden aangeduid met: neutraal — zakelijk ten opzichte van politieke partijen. De IB wil alle politieke partijen beïnvloeden, zonder dat er sprake zal zijn van officiële banden. De contacten met de politieke partijen — ook op plaatselijk en regionaal niveau — moeten worden versterkt, de invloed moet worden vergroot in het licht van de verwachte toeneming van het overheidsingrijpen in de economie.

In de actualisering wordt een nadere invulling van de opstelling gegeven. De IB acht het voor een goed werkgelegenheidsbeleid noodzakelijk dat een behoorlijke politieke meerderheid een (nieuwe) regering steunt 14). De bepleite overeenkomsten worden illusoir wanneer een kabinet een te smalle parlementaire basis heeft. In DD wordt dat als volgt geformuleerd (blz. 11).

„Daarnaast slaan we de kansen voor een tripartite overeenkomst als hierboven genoemd niet hoog aan als één van de betrokken partijen zou worden afgeschrokken door een kennelijk eenzijdige samenstelling van een nieuwe regeringscombinatie. Duidelijker kunnen we bijna niet zijn!”

Inderdaad. Minimaal wordt hier een voorkeur uitgesproken voor een combinatie van PvdA, CDA en D'66. Gegeven het feit dat veel werkgevers zich op de VVD oriënteren, naakt het nationale kabinet.

Zelfs wanneer aan deze politieke voorwaarden is voldaan, blijven de bezwaren gelden die wij tegen de overeenkomsten hebben geformuleerd. Men vraagt zich af of de overeenkomsten niet het ideologische doekje voor het bloeden zijn, nodig om de op zich zelf te billijken wens om door een „nationale” inspanning de economie uit het slop te halen, voor de leden aanvaardbaar te maken. Eerder moet dan de sociaal-politieke klimaatverandering als doelstelling van de koerswijziging worden aangemerkt dan het sluiten van overeenkomsten, waarbij niemand zich iets substantieels kan voorstellen.

Verhouding tot de werkgevers

In de jaren zeventig zijn de verhoudingen tussen werkgevers en werknemers aanmerkelijk verslechterd. Aan dit bekende feit heeft de IB een heel belangrijke bijdrage geleverd. Werkgevers, „ondernemers”, vertegenwoordigen niet alleen andere belangen, nee zij verdedigen een maatschappelijk stelsel, dat in zich zelf niet deugde. De strijd tegen de werkgevers kreeg op die manier ook een ideologische lading. In die aanvallen op de werkwijze en positie van de ondernemers in de samenleving liep de IB voorop. Werkgevers, op hun beurt, zagen in de IB de belangrijkste maatschappelijke en ideologische onruststoker onder de vakbonden. Het noemen van de naam van Groenevelt was voldoende om werkgevers fel te doen reageren. Polarisatione en distantie bepaalden het beeld. Nog in 1979 liet de IB weten dat de omgang met de werkgevers — naar de titel van een brochure — moest plaatsvinden onder het motto: *Vandaag controleren om morgen te beslissen* 15).

Tegen deze achtergrond is de verandering in de houding tegenover de werkgevers die in VK wordt bepleit, zeer opmerkelijk. Het gebruikelijke vijandige taalgebruik heeft plaatsgemaakt voor in verzoenende woorden gestelde verzoeken. Natuurlijk moet er worden gerekend op tegenstand van de werkgevers, zo wordt gesteld. Maar als zij serieus met de IB willen praten over zaken die de IB serieus bedoelt, dan hoeft het niet op een conflict uit te draaien. De werkgevers zullen „de betekenis van het „vóór wat, hóórt wat” moeten leren

begrijpen. Of wij met hen in een conflict- of in een overlegssituatie zullen komen is afhankelijk van de vraag of zij in eenzijdigheid dan wel in wederkerigheid willen werken” (VK, blz. 7/8).

De IB keert zich niet tegen werkgevers „vanwege hun functie, maar om wat ze in de praktijk van het huidige economische stelsel daarvan maken” (VK, blz. 8). Ondernemers die hun activiteiten meer zouden richten op „de maatschappelijke behoeftenvoorziening kunnen er o.i. aanspraak op maken dat de gemeenschap, d.i. de overheid, de voorwaarden zal scheppen waaronder die ondernemerstaak naar behoren kan worden vervuld” (VK, blz. 8). De vage categorie „maatschappelijke behoeftenvoorziening” komt in de plaats van de overtuiging dat van deze ondernemers — met hun maatschappelijk-ideologische bagage — toch niets goeds te verwachten valt. De behoefte om op afzienbare termijn de macht over te nemen is verdwenen 16), getuige de opmerking dat de IB niet staat te dringen „om op hun stoelen te gaan zitten” (VK, blz. 8). Verzoening en redelijkheid klinken door in de zinsnede: „Ons beleid bevat ruimte om rekening te houden met de voorwaarden waaronder een onderneming redelijk kan functioneren” (VK, blz. 8). Een bijna gemeenschappelijk belang hebben werknemers en werkgevers in het verdedigen en versterken van de positie van de industriële sector, mede omdat de kwartaire sector geen afdoende oplossing biedt voor het behoud van de werkgelegenheid (VK, blz. 8, 20).

In de opstelling tegenover de werkgevers ligt de uitnodiging besloten om samen te plannen: „planmatige ordening van het bedrijfsleven” (VK, blz. 13). Dat de IB meer mikt op de principiële bereidheid van de werkgevers daarover te praten dan dat hij op korte termijn daarover hoge verwachtingen koestert, blijkt wel uit de erkenning dat dat ordenen „met vallen en opstaan” (VK, blz. 13) moet worden geleerd. En dat naarmate „meer belangrijke groeperingen in de samenleving hun doelstellingen en hun toekomstvisie omschrijven in een middellange termijnbeleid neemt voor elk van hen het realiteitsgehalte van de toekomstverkenningen toe” (VK, blz. 13). Dit alles in het kader van beleidsdenken als optimistisch denken” (VK, blz. 12) waarin (opnieuw) de bereidheid wordt uitgesproken voor het aanvaarden van verantwoordelijkheid, als werkgevers met de vakbeweging (en de overheid) de toekomst gezamenlijk willen plannen.

Het probleem in de relatie met de werkgevers is nu juist dat deze er bijna nooit blijk van hebben gegeven op de aard en het niveau van de planning te mikken die de IB voor ogen staat. Als werkgevers — buiten de eigen ondernemingen — al be-

12) Het mesoniveau heeft zich in de arbeidsverhoudingen — behalve bij het cao-overleg — nog nauwelijks tot een zelfstandig („natuurlijk”) institutioneel niveau ontwikkeld. Zie hierover Bram Peper, *Welzijn, stedelijke ontwikkeling, sociaal-economisch beleid en sociaal-economische orde*, paper voor het congres van het Nederlands Economisch Instituut, 4-5 september 1979, en van dezelfde auteur, *Machtsverhoudingen in en institutionele structuur van de Nederlandse arbeidsverhoudingen*, Werkdocument voor de WRR, 1980, blz. 37-38; voorts het interessante nummer van *ESB*, 10 september 1980, over het WRR-rapport, vormgeving (blz. 1017-1019); zie ook het antwoord van Van der Zwan, leider van het WRR-project, op zijn critici in *ESB* van 24 september 1980, blz. 1074-1078.

13) Expliciet kiest de IB voor het streven naar een socialistische samenleving. Een term die in VK niet meer te vinden is, maar wel in: *Uitgangspunten*, o.c., stelling 5, en in de concept-congresstellingen (1978), o.c., stelling 3.

14) In de *Discussiebrochure, 5 jaar voor kwaliteit* (1978) lijkt al een zekere aanzet te worden gegeven tot de verbreding van het politieke draagvlak, waarvoor in DD onomwonden wordt gekozen. In die brochure wordt gesproken van „inzetten voor de toestandkoming van een politieke meerderheidscombinatie waarvan in de praktijk de meeste steun voor de realisering van het vakbewegingsprogramma kan worden verwacht” (blz. 16). Onze indruk is dat men toen vooral het oog had op meerderheidsvorming van progressieve partijen. Zou in DD ook niet invloed van de fusiepartner NKV meespelen?

15) De toon die in deze brochure — nog van januari 1979 — tegen werkgevers wordt aangeslagen, verschilt hemelsbreed van die in VK. 16) Nog terug te vinden in de titel van de in de vorige voetnoot vermelde brochure.

hoefte hebben aan planning, dan is deze wel van zeer globale aard. Er is geen sprake van dat ondernemers bereid zijn met de overheid en de werknemers tot planning van sectoren over te gaan, laat staan van individuele ondernemingen. Evenzeer als de IB „feestelijk” bedankt voor een positie waarin zij verantwoordelijkheid draagt voor het aanwijzen van sectoren/bedrijven die moeten worden afgeslankt (afgebouwd), zo voelen werkgevers er niets voor om diezelfde taak te verrichten. Mutatis mutandis geldt dit voor de tripartite overeenkomsten waarover de IB spreekt. Als deze werkelijk iets inhouden, dan werken zij zowel voor de werkgevers als de werknemers (onderhandelingsruimte) vrijheidsbepkend, terwijl de overheid niet de (staatsrechtelijke) positie heeft om contractpartij te zijn. In *DD* (blz. 3/4), waarin op de relatie met de werkgevers (buiten het punt van de overeenkomsten) niet wordt ingegaan, wordt trouwens gezegd dat de werkgevers — terecht — het sectorstructuurbeleid-„oude-stijl” hebben afgevoerd. Hetzelfde zal het geval zijn bij het beleid-„nieuwestijl”.

De werkgevers zullen uiteraard wel positief staan tegenover de beheersing van de loonontwikkeling, waarvoor zij al jaren pleiten. Verwacht moet worden dat de werkgevers eerst van de werknemers willen zien dat zij werkelijk willen matigen (teruggaan), alvorens zij bereid zijn over verderreikende voorstellen te praten. Zelfs als die consensus ontstaat, behoeft men geen hoge verwachtingen te hebben over een ingrijpend sectorstructuurbeleid.

Democratisering in bond en bedrijf

Kenmerkend voor de Nederlandse vakbeweging is de dominante positie van de bezoldigde bestuurders bij de beleidsvoorbereiding, -bepaling en -uitvoering. Wij gaan op deze plaats niet in op de oorzaken daarvan. Wel stellen wij vast dat de IB voorop heeft gelopen bij het streven de vakbond(sleden) meer invloed te verschaffen op het eigen beleid en dat van de individuele onderneming. Het laatste stuitte overigens op fel verzet van de werkgevers. Dit z.g. bondswerk in de onderneming (*bedrijvenwerk* is de bekendere naam) is ongeveer vijftien jaar geleden gestart en had vooral tot doel de communicatie tussen de bezoldigde bestuurder en zijn achterban te versterken. Naast de overheersende territoriale grondslag voor de organisatie (de afdelingen, de A-lijn), kwam er een functionele, nl. een op de onderneming toegespitste organisatievorm (de bedrijfsledengroepen, de B-lijn).

Na de beroering op het arbeidsfront sinds 1970 is het bedrijvenwerk — ook bij sommige andere bonden, die deze gedachte van de IB hadden overgenomen — in een zekere versnelling geraakt. Werkgevers(organisaties) gaven hun verzet — gedeeltelijk — op en stonden de vakbonden op dit punt faciliteiten binnen de onderneming toe. Echter wel onder de nadrukkelijke verwijzing dat voor de ondernemer de ondernemingsraad de werkelijke gesprekspartner was voor bedrijfsaangelegenheden. Om deze reden én vanwege het feit dat de onderhandelingen over de cao voorbehouden bleef aan de bezoldigde bestuurders, functioneerde het bedrijvenwerk vooral als informatiebron voor die bezoldigde bestuurders. In vele bedrijven ontstonden er in de jaren zeventig spanningen tussen de ondernemingsraad en het bedrijvenwerk. Het waren spanningen tussen twee instituten én tussen leden van dezelfde vakbond die bij deze verschillende instiuten waren betrokken (17).

Deze spanningen zijn het „logische” gevolg — met name bij de IB — van het verzuim een duidelijke keuze te maken. Naast het op actie georiënteerde bedrijvenwerk bleef men de werkzaamheden in de ondernemingsraad voortzetten, al liet men niet na er bij voortdurend op te wijzen dat de ondernemingsraad meer een instrument was van de ondernemer dan van de werknemers (18). Het bedrijvenwerk was het „echte” vakbondswerk — afgeschermd van management-invloeden —, in de ondernemingsraad liep men bijna dagelijks de kans te worden ingepakt. Ideologisch werd het bedrijvenwerk door de bondsleiding (professionals) hoger gewaardeerd dan het werk in de „besmette” ondernemingsraad. Dit — wat men

zou kunnen noemen — *tweesporenbeleid* heeft tot veel verarring bij de leden aanleiding gegeven.

In *VK* wordt de democratisering van de bond die met het bedrijvenwerk (mede) werd beoogd teruggedraaid. In niet mis te verstane bewoordingen wordt het primaat van het bezoldigde bestuursapparaat — zo het al ooit was aangetast — onderstreept. De „voorbereiding van de besluitvorming, de dagelijkse leiding en het optreden naar buiten is toevertrouwd aan het bezoldigde kader, dat „loonafhankelijk” is gemaakt van de werkgevers en daardoor vrij is van bedrijfsgebondenheid” (*VK*, blz. 3). De grondvorm van de organisatie blijft in hoofdzaak territoriaal en de democratie binnen de bond (vereniging) blijft op die basis een vertegenwoordigende. De gevoeligheid voor acties binnen en buiten de bond blijft bestaan — zo wordt beloofd —, maar „het verstaan van de boodschap die deze acties inhouden betekent niet dat wij *de organisatievorm waarmee de vakbeweging in ons land is opgegroeid zullen loslaten*” (onze cursivering, *P/vdR*, *VK*, blz. 3).

Het merkwaardige feit doet zich voor dat — terwijl de IB nooit werkelijk heeft gekozen voor het als (belangrijke) grondslag voor de opbouw van de eigen organisatie — van het bedrijvenwerk nu wordt gezegd dat het niet aan de verwachtingen heeft voldaan. Er zijn weliswaar in 500 bedrijven bedrijfsledengroepen, maar zij zijn er „in weinig bedrijven in geslaagd de bedrijfsledengroep tot een factor van betekenis te maken” (*VK*, blz. 22). Er wordt overigens in deze nota's voortdurend gesproken over „we”, waarmee — gelet op de structuur van de IB (en alle andere bonden overigens) — de bezoldigde bestuurders bedoeld moeten zijn. Het (impliciete?) verwijt dat aan de leden over het functioneren van het bedrijvenwerk wordt gemaakt, slaat echter volledig terug op het instituut van de bezoldigde bestuurders. Omdat niet werkelijk vanuit de situatie van de werknemers in de onderneming is gedacht (de z.g. beleidsdifferentiatie) met de daaruit noodzakelijk voortvloeiende organisatorische consequenties, én de kaderleden in de bedrijven niet tot speerpunt van het vakbondswerk zijn gemaakt (dus méér dan alleen informatie- en actiebron voor de bezoldigde bestuurders), kon het bedrijvenwerk ook niet uitgroeien tot „factor van betekenis”. In *VK* worden daarom oorzaak en gevolg door elkaar gehaald, als wij lezen:

„De oorzaken hiervan, voorzover die samenhangen met het bondsbeleid, zijn van tweërlei aard: de beleidsdifferentiatie heeft nog te weinig accent gekregen en de bondsstrategie op bedrijfsniveau heeft in onvoldoende mate de (on)mogelijkheden van het kaderlid als vertrekpunt genomen” (*VK*, blz. 22).

Om bovengenoemde redenen, zo gaat *VK* verder:

„kunnen we niet om de constatering heen, dat op het ogenblik in veel bedrijven de ondernemingsraad meer mogelijkheden lijkt te bieden dan een eigen actie van de bedrijfsledengroep c.q. districtsbestuurder. Daarbij gaat het niet om theoretische mogelijkheden, maar om praktische inschattingen. (...) De ondernemingsraad, en speciaal de fractie van de Industriebond FNV, zal meer nadrukkelijk een rol moeten gaan spelen bij het realiseren van vakbondsdoelstellingen” (*VK*, blz. 22).

Deze veranderde opstelling lijkt ons een direct gevolg van de nieuwe Wet op de ondernemingsraden (1979). Zoals bekend is in deze wet de ondernemingsraad verzelfstandigd, d.w.z. dat de directie geen deel meer uitmaakt van dit orgaan. De ondernemingsraad is nu exclusief een werknemersorgaan geworden. De dubbele loyaliteiten die in de oude wet lagen besloten — nl. ten opzichte van de (besluiten van de) ondernemingsraad en de besluitvorming in het kader van het bedrijvenwerk —, zijn daarmee komen te vervallen. Het (formeel) distantiemodel dat met de nieuwe wet is ingevoerd, maakt duidelijk waar de verantwoordelijkheden liggen, inclusief die

17) Een uitvoerige analyse kan men vinden bij G.E. van Vliet, *Bedrijvenwerk als vorm van belangenbehartiging*, Alphen aan den Rijn, 1979. Met deze naar onze mening overtuigende analyse van de feitelijke positie van het bedrijvenwerk, hebben verschillende bestuurders van de IB het toen moeilijk gehad.

18) Nog kortgeleden verwoord in de brochure *Vandaag controleren om morgen te beslissen*, b.v. blz. 18, 19.

van de ondernemingsraad. Het is minder gemakkelijk de „schuld” aan de ondernemingsleiding toe te schrijven. De zelfstandige ondernemingsraad moet ter verantwoording haar eigen achterban zoeken, en andersom. Dit maakt het verklaarbaar dat de IB pleit voor een zeer nauwe koppeling tussen het bedrijvenwerk — de bedrijfsledengroepen — en de leden (vakbondsfractie) die in de ondernemingsraad werkzaam zijn. Deze ontwikkelingen waren voorspelbaar, omdat de IB — zij het met enige tegenzin — deelnam aan het streven de ondernemingsraad te verzelfstandigen, maar tegelijkertijd de eigenstandigheid van het bedrijvenwerk beleed.

Dat de IB op het punt van de verhouding ondernemingsraden-bedrijvenwerk en, in dat verband, de positie van de kaderleden en bezoldigde bestuurders in verwarring is geraakt, blijkt uit een tweetal feiten. In de eerste plaats wordt deze problematiek naar een „programma voor verdere beleidsontwikkeling” (VK, blz. 23) verwezen. Men vraagt zich dan wel af waarom juist nu reeds nadrukkelijk voor de ondernemingsraad wordt gekozen, als men terzelfder tijd aangeeft dat men op deze materie nog verder moet studeren. De samenhang die deze problematiek vertoont, maakt een keuze voor één van deze elementen rijkelijk voorbarig, al lijkt ons — dit terzijde — de keuze juist. Men kan niet op twee benen (blijven) lopen als het ene been (het bedrijvenwerk) voorhand verlamd is gemaakt.

In de tweede plaats introduceert de IB een nieuwe, interessante gedachte betreffende het werkingsgebied van de ondernemingsraad. Zoals bekend is het de ondernemingsraad „verboden” onderhandelingen te voeren over de arbeidsvoorwaarden. Deze onderhandelingen zijn voorbehouden aan het professionele vakbondsapparaat. In de nota voor de middellange termijn wordt een verrassende en vernieuwende opening gemaakt voor de onderhandelingsmogelijkheden van de ondernemingsraad. In VK wordt de stelling betrokken dat de ondernemingsraad de taak heeft een aanvulling, c.q. uitwerking te geven van de belangenbehartiging per cao (VK, blz. 22/23). De nieuwe wet voorziet in de mogelijkheid van onderhandeling, tenzij „de betrokken aangelegenheid voor de onderneming reeds inhoudelijk is geregeld in een cao” (VK, blz. 23). De mogelijkheden die de ondernemingsraad op velerlei terreinen biedt om met de ondernemingsleiding tot afspraken te komen zijn in de nieuwe wet aanmerkelijk verruimd. Hierdoor ontstaan — logisch — taakverdelingsproblemen tussen de bond (bezoldigde bestuurder-onderhandelaar) en de ondernemingsraad. De stelling die de IB — kort gezegd — betreft is de volgende. Waar sprake is van een sterke positie van de bond(sleden) in de onderneming, is het denkbaar dat er tussen bond en ondernemingsraad duidelijke afspraken gemaakt worden over de vraag welke zaken in de cao worden geregeld en welke binnen de werkingsfeer van de ondernemingsraad blijven en derhalve object zijn van onderhandeling tussen ondernemingsraad en directie. Als echter „via de ondernemingsraad niet tot optimale belangenbehartiging kan worden gekomen dan vormt de vakbondsdelegatie met als woordvoerder de bezoldigde bestuurder het belangrijkste overlegkanaal tussen bond en directie” (VK, blz. 23).

Het is de vraag of de IB hier een bewuste keuze maakt of dat hij de onvermijdelijke consequenties trekt uit de mogelijkheden die in de nieuwe Wet op de ondernemingsraden liggen besloten. Nieuw is deze lijn in ieder geval wel. Zou men de terugdringing van het bedrijvenwerk — met de bedoeling dat binnen het „regime” van de ondernemingsraad te brengen — kunnen interpreteren als een poging van de professionals de „beheersing” over de achterban te vergroten, in het verlengde daarvan kan de voorkeur worden gezien voor de ondernemingsraad, die het uniformerende (beheersende) karakter van een wet heeft. Even moeilijk als het echter is voor bezoldigde bestuurders om de informatie — door het bedrijvenwerk geleverd — over de vele ondernemingen waarvoor zij „verantwoordelijk” zijn te verwerken, is het om greep te (blijven) houden op alle aanvullende onderhandelingen die ondernemingsraden met de directies voeren. Het is de vraag of dat nodig is.

Er bestaat een duidelijke spanning tussen het versterken (continueren, zullen sommigen zeggen) van het primaat van de bezoldigde bestuurder en het geven van onderhandelingsruimte aan de (vakbondsdelegatie van de) ondernemingsraad. Is het laatste niet het gevolg van het inzicht dat bij sombere perspectieven voor de economische groei op de middellange termijn, vakbondsleden (in de ondernemingsraad) in staat moeten worden gesteld om tot, op de eigen onderneming toegespitste, afspraken met de directie te komen? Als dit inzicht aan deze nieuwe koers ten grondslag ligt, dan menen wij dat de IB gelijk heeft.

In onze opvatting is het voorspelbaar dat de zeggenschap in en de betrokkenheid van de werknemers bij de eigen onderneming, in de nabije toekomst sterk zal toenemen. Juist wanneer de materiële mogelijkheden gering of nihil zijn, zullen de werknemers de werkgelegenheidssituatie bovenaan op hun prioriteitenlijstje (blijven) zetten. En omdat de situatie per bedrijf verschillend is, zal een noodzakelijkerwijs algemene cao een ongeschikt middel blijken te zijn. Afspraken tussen de ondernemingsleiding en de vakbond en/of de ondernemingsraad — zullen voldoende ruimte moeten krijgen om een bedrijfsspecifieke invulling mogelijk te maken. De cao zal sterker het karakter van een raam-cao moeten gaan krijgen. Dit is ook een logisch gevolg van de differentiatie die de IB op vele plaatsen in beide nota's zegt aan te hangen.

Het gevolg van dit alles is een (verdere) decentralisatie van het onderhandelingsniveau naar de onderneming. De verschillende economische posities waarin bedrijven verkeren, zal de druk vergroten om — binnen een bepaalde „bandbreedte” — zowel de materiële als immateriële arbeidsvoorwaarden ondernemingsgewijs in te vullen. Op deze ontwikkeling is de vakbeweging onvoldoende voorbereid, al maakt de IB hiervoor — bewust of onbewust — een opening. Deze door economische omstandigheden versterkte decentralisatielens, die leidt tot een differentiatie in de arbeidsvoorwaarden, wordt nog ondersteund door de democratisering (van de besluitvorming) die door de IB zelf met enige verve binnen de bond in gang is gezet. Het is een illusie te menen dat het bezoldigde vakbondsapparaat in staat zal blijken deze verworvenheden „terug te draaien” anders dan op straffe van veel „wilde acties”. De IB is hiervoor — al vertoont VK op dit punt vele inconsistenties — wel gevoelig, getuige de opvatting dat de vakbondsbestuurder naast een onderhandelaarsrol ook een begeleidende rol krijgt. „Het onderhandelen met de werkgever mag echter geen exclusief recht van de districtsbestuurder zijn” (VK, blz. 23).

Het is duidelijk dat — als de hierboven genoemde ontwikkelingen al zijn voorzien — de organisatorische consequenties van een versterking van de (onderhandelings-)positie van de ondernemingsraad op de middellange termijn zelfs niet worden geschetst. In de studieuzen beleidsontwikkeling die in het vooruitzicht wordt gesteld, zullen de gevolgen voor het functioneren van de vakbond niet minder ingrijpend zijn als het geval zou zijn geweest wanneer de IB werkelijk voor het bedrijvenwerk zou hebben gekozen. Als de koerswijziging m.b.t. de ondernemingsraad werkelijk serieus is bedoeld, zal men merken dat de stelling dat de IB de organisatievorm waarmee de vakbeweging in ons lang is opgegroeid, niet zal loslaten, in deze stellige vorm volstrekt onhoudbaar is.

Verhoudingen binnen de FNV

De opvattingen van de IB moeten tevens binnen het grotere verband van de FNV worden gezien. Het pleidooi van de IB wint uiteraard aan kracht wanneer andere bonden de IB volgen, zodat — met enige wijzigingen — van FNV-beleid kan worden gesproken. De IB laat geen twijfel bestaan aan zijn verbondenheid met de FNV. De nadruk waarmee deze vanzelfsprekendheid wordt beleden, wijst erop dat men het eigen beleid gaarne tot FNV-beleid ziet gepromoveerd (VK, blz. 7). Er wordt een beroep gedaan op de andere FNV-bonden om de autonomie van de bonden ondergeschikt te maken aan de „eenheid van de vakbeweging” (VK, blz. 7). Dit

duidt erop dat de IB zijn beleidsvoornemens wil bespreken onder de garantie van de solidariteit van de FNV-bonden met de federatie. Zelfs gaat de IB zo ver dat hij — onder afwijzing van contacten met de z.g. categorale bonden — (VK, blz. 7) uitdrukkelijk het CNV oproept de eenheid van de vakbeweging als geheel te bewaren. Deze toenaderingspoging tot het CNV staat wel in schril contrast tot de ruzie-achtige afstand die in de loop der jaren zeventig met die vakcentrale is ontstaan. Het ligt voor de hand een verband te leggen tussen deze toenadering en de door het CNV al veel eerder uitgesproken bereidheid om ten behoeve van de werkgelegenheid matiging te betrachten in de looneisen.

Zoals bekend wordt de FNV al enige jaren geteisterd door een nauwelijks verholde onenigheid tussen de aangesloten bonden. Het federatiebestuur heeft al eerder getracht om de bonden op een sterkere matigingslijn te krijgen, overigens zonder veel succes. Dit bestuur heeft — als de aangewezen gesprekspartner op het centrale niveau — bijna per definitie meer oog voor de macro-economische mogelijkheden dan de bonden, die niet alleen een beslissende invloed hebben op het beleid van het federatiebestuur, maar in hun bedrijfstakken verschillende economische situaties (mogelijkheden) aantreffen. In de ene bedrijfstak is de rendementspositie van de bedrijven nog heel redelijk, evenals de werkgelegenheidsontwikkeling, in de andere — b.v. de metaal — gaat het ronduit slecht. Uit dien hoofde is het moeilijk tot een eenduidig FNV-beleid te komen dat door alle aangesloten bonden wordt gesteund en — nog belangrijker! — wordt uitgevoerd. Het federatiebeleid wordt daardoor de grootste gemene deler van tegenstrijdige opvattingen en belangen, en kan daardoor nauwelijks meer richting geven aan het beleid van de individuele bonden. Wie zich de lotgevallen gedurende de afgelopen twee jaar herinnert van de arbeidsplaatsenovereenkomsten (1978) en de arbeidstijdverkorting (1979), zal een stoet van voorbeelden kunnen noemen die de *verbrokkeling* van het FNV-beleid illustreren.

Uit de reacties van de bonden op de stellingname van de IB kan worden afgeleid dat sommige bonden — b.v. in de bouw en de dienstensector — zich in grote lijnen wel kunnen vinden in de voorstellen van de IB. Andere bonden echter — zoals de voedingsbond en, om iets andere redenen, de ambtenarenbonden — hebben meer of minder nadrukkelijk afstand genomen van de lijn die de IB heeft uitgezet. Uit die reacties blijkt óók dat alle bonden zich concentreren op het standpunt van de IB over de koopkracht. Wij beschouwen dit als de duidelijkste aanwijzing dat binnen de FNV de discussie eigenlijk uitsluitend gaat over de economische vooruitzichten, waaruit vervolgens mag worden afgeleid dat de vele andere voorstellen die de IB in beide nota's heeft gedaan als niet erg belangrijk, dan wel als niet op afzienbare termijn realiseerbaar worden beschouwd. Duidelijk is voorts dat er binnen het federatiebestuur FNV wel de nodige sympathie bestaat voor het standpunt van de IB. Daar verstaat men de kunst van het macro-economische rekenen, tot welke „school” men zich dan ook wenst te rekenen.

Toch lijkt eenduidigheid van standpunt nog ver weg te liggen. Dit is mede het gevolg van een verschil in interpretatie en beleving van de economische mogelijkheden die — zoals gezegd — per bedrijfstak verschillend zijn. De tendens — sombere vooruitzichten — is echter duidelijk. Daarin ligt mogelijk het enige „dwingende” aanknopingspunt dat tot een zekere consensus binnen de FNV kan leiden. Die consensusvorming wordt echter danig op de proef gesteld door de harde stellingen die de werkgevers in de discussie betrekken en — niet te vergeten — door de onvrede met het regeringsbeleid, dat te weinig daadkracht, inventiviteit en moed vertoont. Van die kant wordt nauwelijks een bijdrage geleverd aan de consensusvorming binnen de werknemers- en werkgeversorganisaties, laat staan *tussen* deze beide groeperingen.

In het licht van wat wij eerder over de decentralisatie hebben gezegd, moeten de mogelijkheden voor een betekenisvolle coördinatie door het federatiebestuur van de FNV ook de komende jaren niet hoog worden aangeslagen. Als de economische omstandigheden verslechteren zal het leggen

van een maximum in de (nominale) loonstijging het „hoogste” zijn wat het federatiebestuur als gemeenschappelijk beleid kan bereiken. Naar onze opvatting zal dit bestuur zich in de komende jaren op de instrumentering van de (im)materiële eisen op het ondernemingsniveau — de decentralisatie — verder moeten bezinnen. De „differentiatie” van de bonden, die voor het FNV-bestuur bijna onoverkomelijke besturingsproblemen oproept, zal binnen de bonden moeten worden opgelost. Op die manier kan het FNV-bestuur zich concentreren op de macro-economische en macro-sociale beleidsontwikkeling. Door de problematische relatie die de bonden onderhouden met hun achterban, wordt het federatiebestuur „overbelast” met problemen die binnen de bonden behoren te worden opgelost. Daardoor komt het bestuur te weinig toe aan beleidsontwikkeling en — vooral — beleidsinstrumentering voor de middellange termijn. Alleen op dat terrein kan een goed toegerust federatiebestuur — dat nu te veel met ad-hoc-beleid bezig is — op de individuele bonden een beleidstimulerende invloed hebben. Door dat te doen kan het federatiebestuur op centraal niveau de andere partijen — werkgevers, maar vooral de overheid — indringend aanspreken m.b.t. zaken die een centrale regeling behoeven. Daarvoor is wel nodig dat de bonden inzien dat een duidelijk onderscheid is vereist tussen zaken waarvoor in eerste instantie beleid op federatieniveau dient te worden gemaakt, en zaken die binnen de bonden hun uitwerking moeten krijgen. De consequenties dienen getrokken te worden uit de decentralisatie/differentiatie en de democratisering, die allerwegen in gang is gezet en, in ieder geval verbaal, wordt beleden.

Hierdoor is het ook mogelijk te ontsnappen aan de druk die van vele zijden wordt uitgeoefend om tot een centraal geleide loonpolitiek over te gaan. Dat staat haaks op de decentralisatietendens en geleide loonpolitiek zal ook in de jaren tachtig om verscheidene redenen niet effectief blijken te zijn. Zij zal leiden tot ontregelde en onbeheerste arbeidsverhoudingen. De verantwoordelijkheid van de politiek (overheid) en de werkgevers voor het ontstaan van deze situatie, is bepaald niet minder dan die van de vakbeweging. Sociale inventiviteit en de bereidheid van die zijde tegemoet te komen aan gerechtvaardigde eisen van zeggenschap in (en verantwoordelijkheid voor) de eigen arbeidsverhoudingen, zullen dan hun complement moeten vinden in een vakbondsorganisatie die haar (organisatorische) vertrekpunt kiest in de belangenbehartiging en het overleg van en door de leden op ondernemingsniveau. Dat hiermee aanzienlijke wijzigingen in de arbeidsverhoudingen — zowel op micro-, meso- als macroniveau — worden bepleit, moge duidelijk zijn. De jaren tachtig vormen een uitdaging om deze ingrijpende omvorming tot stand te brengen. Economische stagnatie of stabilisatie zijn in het verleden al te veel een voedingsbodem gebleken voor processen van ontdemocratisering.

Conclusies

Wij hebben ons in het begin van dit artikel de vraag gesteld of de IB met zijn voorstellen de impasse heeft willen doorbreken waarin de sociaal-economische verhoudingen — naar Nederlandse maat — zijn komen te verkeren. Dat er de laatste jaren sprake is van een impasse, daar is bijna iedereen het wel over eens, al verschillen de meningen over de oorzaken en — vooral — die over de oplossingen. Een feit waar men niet omheen kan, is de al enige jaren durende stagnatie in de wereldhandel en de uiterst bescheiden verwachtingen over de economische groei voor de komende jaren.

Dat juist de „heiligerklaring” van de koopkracht door de IB is verlust ten gunste van een absolute voorrang voor de werkgelegenheid moet — hoe men daar verder ook over denkt — als een sociaal-politieke gebeurtenis van de eerste orde worden beschouwd. Want het is toch vooral de IB geweest die in de jaren zeventig een belangrijk stempel heeft gedrukt op de sociaal-economische verhoudingen, zowel maatschappelijk, politiek als economisch. Nu zou men het loslaten van de individuele koopkracht nog kunnen zien als

een direct gevolg van de beroerde economische omstandigheden, m.n. in de industriële sector. Er stond echter ook een andere weg open: het zeer drastisch terugbrengen van de uitgaven voor de collectieve sector. De IB heeft de moed opgebracht een rangorde aan te brengen tussen werkgelegenheid, sociale zekerheid en koopkracht. Daarvoor verdient de IB waardering, omdat daarmee afstand is genomen van eerder betrokken stellingen. Op het punt van de koopkracht heeft die beleidswijziging, zoals wij hebben gezien, binnen enkele maanden plaatsgevonden!

Maar er is meer aan de hand dan het (te laat?) trekken van consequenties uit harde economische gegevens. Er is werkelijk sprake van een ingrijpende koerswijziging over een breed front. Wij hebben dit proberen aan te tonen door in te gaan op de inhoud van de middellange-termijnnota die, merkwaardigerwijs in de publiciteit (behalve op het punt van de ondernemingsraden) betrekkelijk weinig aandacht heeft gekregen. Daaruit trekken wij de conclusie dat de IB in de komende jaren tot een aanzienlijke sociaal-politieke klimaatwijziging wil komen. Uit wat wij daarover op basis van de beide nota's hebben gezegd, blijkt dat zonneklaar.

In de eerste plaats hebben wij de beleidswijzigingen vergeleken met een recent of verder verleden. In de tweede plaats hebben wij gewezen op inconsistenties in de stellingname en de redenering, die naar onze mening vooral geïnterpreteerd moeten worden in termen van verwarring. Daarvoor geeft de huidige sociaal-economische situatie overigens alle aanleiding. Die verwarring is echter ook de — overigens begrijpelijke — uitdrukking van het feit, dat een zo ingrijpende koerswijziging niet zonder meer als zodanig aan de achterban en de publieke opinie kan worden gepresenteerd. Veel wordt dan ook in de nota *VK* naar de sfeer van de studie (beleidsontwikkeling) verwezen. In de derde plaats wordt onze conclusie dat de IB het (brede) sociaal-politieke klimaat wil beïnvloeden, ondersteund door enkele voorstellen van de IB (overeenkomsten, verhouding ondernemingsraad-bedrijvenwerk) die het

stadium van idee nog niet zijn ontgroeid en dus — als zij al enige realiteitswaarde bezitten — de komende jaren niet ten uitvoer *kunnen* worden gelegd. Men moet toch aannemen dat de huidige beleidsontwikkelaars binnen de IB dat ook weten.

Daarom kunnen die voorstellen ook op de korte termijn nooit het karakter aannemen van voorwaarden, waaraan moet worden voldaan alvorens de IB de bereid is om b.v. de koopkracht (tijdelijk) enigermate te laten dalen. Dat kan niet serieus bedoeld zijn, al verdienen de voorstellen natuurlijk wel serieuze bestudering, vooral door de werkgevers en de overheid. Zij zijn het ook die niet hebben nagelaten het belang van de nu door de IB beoogde verandering van het sociaal-politieke klimaat te bepleiten toen diezelfde IB zich nog sterk maakte voor een andere sociaal-politieke filosofie.

Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat de (kader)leden heftig protesteren tegen deze koerswijziging van „hun” bond. Dat kan hen niet kwalijk worden genomen. Zij kunnen in korte tijd deze ommezwaai natuurlijk moeilijk „verwerken” 19). Jaren achtereen zijn zij aangezet tot actie, polarisatie en wantrouwen ten opzichte van de overheid en de werkgevers. Zoals wij hebben gezien, moet aan de werkelijke democratisering van het bondsbeleid nog erg veel gebeuren. Wanneer dat serieus wordt aangepakt, is het misschien ook voor de leden mogelijk begrip te krijgen voor een op zich zelf honorabel standpunt dat nu door de IB wordt uitgedragen. Dan kan de bij de leden ongetwijfeld aanwezige realiteitszin creatief worden verbonden met de stelling van Willy Brandt die van toepassing lijkt op de jaren tachtig: „Maar niet alle tijden zijn geschikt voor grote vernieuwingen, soms moet het behoud van het bereikte op de eerste plaats komen” 20).

Bram Peper

19) Onthullend is het „gesprek” dat in *DD* (blz. 4) met de bedrijfsleden-groep van De Schelde wordt gevoerd!

20) Als geciteerd in de *Haagse Post*, 27 september 1980, blz. 12.